Poročilo

Simon Malmenvall*

Država, vrednostni sistemi in šolstvo: poročilo o izpostavljeni temi v Slovenskem šolskem muzeju v letu 2026

Posebna naloga

Slovenski šolski muzej (SŠM), osrednja ustanova, ki se v Sloveniji posveča proučevanju in predstavljanju zgodovine izobraževanja, je v letu 2026 pod vodstvom Simona Malmenvalla izpeljal t. i. posebno nalogo z naslovom Država, vrednostni sistemi in šolstvo. Kot vsebinsko izhodišče naloge je služila ugotovitev, da je ciljno usmerjena skrb moderne države za področje izobraževanja na slovenskem ozemlju od šolskega zakonika Marije Terezije do druge svetovne vojne potekala ob upoštevanju predhodnih duhovno-etičnih vrednot. Tu je imela posebno vlogo Katoliška Cerkev z verskim poukom v šolah in s številnimi duhovniki, ki so opravljali pedagoški poklic. Tako država kot Cerkev sta prepoznavali svoje poslanstvo v vzgoji mladine, pri čemer sta v številnih primerih sodelovali, v drugih pa medsebojno tekmovali ali se izključevali. O tem pričuje zlasti vsebina zakonov, učnih načrtov, učbenikov, pedagoškega tiska in političnih polemik. V ozadju obeh nosilk družbene avtoritete ni bilo zgolj posredovanje znanja, temveč oblikovanje človeka v krepostno in skupnostno naravnano osebo pod vplivom določenih vrednostnih sistemov (katoličtvo, narodnost, liberalizem ...).

Ker delovanje sodobne večkulturne in sekularne družbe zahteva kritičen, a hkrati spoštljiv odnos do verskega izročila, vrednostnih sistemov in preteklih praks v izobraževanju, je SŠM izvedel več dejavnosti za njihovo sodobno

* Dr. Simon Malmenvall, kustos, Slovenski šolski muzej; izr. prof., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: simon.malmenvall@solskimuzej.si / simon.malmenvall@teof.uni-lj.si

osvetlitev. Na tak način je naprej krepil svoje raziskovalno poslanstvo, nadgradil vsebino stalne razstave *Šola je zakon!* in prispeval k širšemu družbenemu premisleku. 14. maja 2026 je v muzeju potekal znanstveni simpozij o državi, religiji in modernizaciji izobraževanja na slovenskem ozemlju od konca 18. do sredine 20. stoletja. Nastopajoči na simpoziju iz različnih raziskovalnih, izobraževalnih in kulturnih organizacij so svoje prispevke objavili v pričujoči tematski številki revije Šolska kronika za leto 2026. Vsebino znanstvenega simpozija je dopolnjevala razstava na Krakovskem nasipu v Ljubljani, ki je bila na ogled od 27. avgusta do 25. septembra 2026. Razstava je bila javno predstavljena 2. septembra, ob njej pa je izšel tudi razstavni katalog.

Zgodovinski okvir

Marija Terezija (vladala: 1740–1780) in njen sin Jožef II. (vladal: 1780–1790) sta s šolskim zakonikom in z drugimi ukrepi v duhu razsvetljenstva poudarila, da je področje izobraževanja ena od glavnih skrbi države (*politicum*). Pri tem se nista odrekla tradicionalni vlogi katoličtva v habsburških deželah, temveč sta za krepitev monarhije med drugim uporabila duhovno-moralno sporočilo, ustanove in pedagoško osebje, ki je izhajalo iz cerkvenega okvira. Podrejenost Cerkve državi se je dodatno okrepila po letu 1806, ko je šolski zakonik cesarja Franca II. (vladal: 1792–1806) skrb za širjenje izobraževanja pretežno zaupal katoliškim škofijam. Z urejenim sistemom, rednim financiranjem in usposobljenimi laiškimi pedagogi je država (osnovno) šolstvo v celoti nadzorovala šele od reforme leta 1869, vendar je tudi poslej verouk ostajal eden od obveznih predmetov na različnih ravneh izobraževanja.

V drugi polovici 19. stoletja se je prevlada katoliškega svetovnega nazora postopno umikala novim idejam, zlasti empirizmu, liberalizmu in nacionalizmu. Področje izobraževanja je tedaj postalo eno od najbolj opaznih prizorišč t. i. kulturnega boja. Ta se ni odvijal zgolj v idejno-političnem smislu, kjer se je najizraziteje kazala razlika med konservativci in liberalci, temveč tudi v narodnostnem, kjer je prihajalo do ostrih nasprotij med spodbujevalci splošne prevlade nemškega jezika in zagovorniki enakopravne javne prisotnosti drugih ljudskih jezikov, npr. slovenščine. Po letu 1918, ko je s koncem prve svetovne vojne propadla avstro-ogrska monarhija, se je osrednji del slovenskega ozemlja po približno tisočletju znašel v državnem okviru, ki je bil večinsko nekatoliški in je prisegal na vrednoto verske svobode. Toda tudi vse bolj sekularna Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (po letu 1929 imenovana Kraljevina Jugoslavija) je med ustanovnimi članicami prve slovenske univerze priznala teološko fakulteto, ohranjala konfesionalno zasebno šolstvo in poudarjala pomen seznanjenosti z duhovno-moralno

podlago katoličtva, ki je tradicionalno prevladovalo v slovenskem okolju. Globlje spremembe v smeri odstranitve verskih vsebin iz šolstva in širše javnosti, ki so pomenile popolno zmago državne socialistične ideologije, so na slovenskem ozemlju nastopile šele po koncu druge svetovne vojne.

Znanstveni simpozij

V knjižnici SŠM je 14. maja 2026 potekal znanstveni simpozij z naslovom Država, vrednostni sistemi in šolstvo (od konca 18. do sredine 20. stoletja). Na simpoziju je nastopilo enajst govorcev iz različnih raziskovalnih, izobraževalnih in kulturnih organizacij. Simpozij so sestavljali trije vsebinski sklopi z enajstimi prispevki, ki so pretežno obravnavali avstrijsko obdobje od začetkov uvajanja množično dostopnega osnovnega šolstva pod Marijo Terezijo do prve svetovne vojne (1914–1918), segali pa so tudi v obdobje prve in druge Jugoslavije. Na tej podlagi je bil vpliv države, Cerkve in drugih deležnikov na področje šolstva obravnavan v daljšem časovnem loku in širšem idejno-političnem kontekstu.

Prvi tematski sklop, naslovljen Preplet religije in znanja, ki ga je moderiral Anton Arko iz SŠM, so pokrivali Simon Malmenvall iz SŠM in Teološke fakultete Univerze v Ljubljani, Renato Podbersič iz Študijskega centra za narodno spravo in Stane Okoliš iz SŠM. Malmenvall je predstavil prispevek Sodelovanje države in Cerkve pri nastajanju obveznega šolstva v terezijansko-jožefinskem obdobju, naslov Podbersičevega prispevka se je glasil Rabin Izak Reggio iz Gorice, Okoliš pa je svojo temo zaobjel pod naslovom Cerkveni nadzor v državnem šolstvu. Drugi tematski sklop z naslovom Družbeni naboj šolstva, ki ga je moderiral Simon Malmenvall, so oblikovali Aleš Maver s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Robert Devetak z Inštituta za narodnostna vprašanja in Fakultete za humanistiko Univerze v Novi Gorici, Barbara Riman z Inštituta za narodnostna vprašanja ter Kristina Riman s Fakultete za vzgojne in izobraževalne znanosti Univerze Jurija Dobrile v Pulju. Maver je predstavil prispevek z naslovom Cerkev in šola v očeh mariborskega svobodomiselnega meščanstva v zadnji tretjini 19. stoletja, naslov Devetakovega prispevka se je glasil Pogled katoliškega tiska na javno delovanje učiteljic v zadnji tretjini 19. stoletja, Barbara Riman je nastopila s prispevkom Slovenski učitelji v cesarskih in kraljevih gimnazijah na Hrvaškem, Kristina Riman pa je svojo temo zaobjela z naslovom Prevladujoči vrednotni sistemi v pripovedih za otroke učitelja Ljudevita Tomšiča. Tretji tematski sklop, katerega naslov se je glasil Šolstvo znotraj in zunaj političnih omejitev, ki ga je moderiral Renato Podbersič, so napolnjevali David Hazemali s Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Matic Intihar iz SŠM, Matic Batič s Študijskega centra za narodno spravo

Simpozij Država, vrednosti sistemi in šolstvo, 14. maja 2026, SŠM (foto Andrej Peunik).

ter Nik Trontelj s Teološke fakultete Univerze v Ljubljani in Fakultete za pravo in ekonomijo. Naslov Hazemalijevega prispevka se je glasil Vojna v učilnici: šolstvo, patriotizem in amerikanizacija slovenskih priseljencev v ZDA med prvo svetovno vojno (1917–1918), Intihar je nastopil s prispevkom Vloga Cerkve pri izobraževanju in vzgoji slovenske mladine v Argentini pred drugo svetovno vojno, Batič je predstavil prispevek z naslovom Fašistično šolstvo na Primorskem: med italijanizacijo in antropološko revolucijo, Trontelj pa je svojo temo zaobjel z naslovom Prof. dr. Vilko Fajdiga in njegov odnos do družbene stvarnosti v Sloveniji po drugi svetovni vojni.

Razstava in katalog

Obravnavano temo je nadgradila vsebinsko in vizualno bogata razstava Država, vrednostni sistemi in šolstvo, sestavljena iz dvaindvajsetih panojev s skupno petdesetimi slikami in pripadajočimi besedili v slovenščini in angleščini. Razstava je bila postavljena za osvetlitev pomena procesov modernizacije v izobraževanju na ozemlju današnje Slovenije in sosedstva, ki vključuje naraščanje vloge države, širjenje šolske mreže, odpravo nepismenosti in uveljavljanje novih

Voden ogled po razstavi Država, vrednostni sistemi in šolstvo, 2. septembra 2026, Krakovski nasip (foto Andrej Peunik).

družbenih vrednot ob soočanju z vztrajnostjo tradicionalnih duhovno-moralnih temeljev kulture. Vsebina razstave je zajela daljši časovni okvir od reform Marije Terezije ob koncu 18. stoletja (začetek množičnega osnovnega šolstva pod vplivom razsvetljenstva) do druge svetovne vojne (izobraževanje v slovenskem jeziku kot celovit sistem na ozadju vrednostnih napetosti med katoličtvom, liberalizmom in jugoslovanstvom). Razstavni panoji so prikazali raznolik izbor gradiva, npr. vedute krajev in razglednice šolskih stavb, portrete in fotografije učiteljev in drugih intelektualcev, ilustracije in odlomke iz šolskih čitank, učbenikov in spričeval. Razstavo si je bilo mogoče ogledati od 27. avgusta do 25. septembra 2026 na Krakovskem nasipu v Ljubljani. Razstava je nastala v partnerstvu SŠM in zavoda Turizem Ljubljana s finančno podporo Ministrstva za vzgojo in izobraževanje (od sredine 2026: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in mladino) Republike Slovenije. Avtor razstave je Simon Malmenvall, za oblikovanje pa sta poskrbela Irena Gubanc in Matjaž Kavar. Vsebina razstave je bila dodatno predstavljena s pomočjo kataloga, v katerem so vsa besedila dvojezična (slovensko-angleška). Naslov kataloga se glasi Država, vrednostni sistemi in šolstvo (razstavni katalog). Prvi del kataloga vsebuje zgodovinsko študijo, drugi del pa prikazuje vseh dvaindvajset panojev istoimenske razstave. Katalog je uredil Simon Malmenvall, ki je zanj prispeval tudi zgodovinsko študijo.

V medijih

Vsebine o posebni nalogi Država, vrednostni sistemi in šolstvo so dosegle odmev tudi v medijskem svetu. Nad tem področjem je bdela Andreja Cigale, strokovna sodelavka za odnose z javnostmi v SŠM. Obravnavana tema je bila osvetljena skozi dve oddaji na Radiu Slovenija (Program ARS), s prispevkom na Televiziji Slovenija (oddaja Dobro jutro), tremi objavami na spletni strani Slovenske tiskovne agencije, objavo na spletni strani medijske hiše Siol, objavo na nacionalnem spletnem portalu za kulturo (E-kultura), objavo na spletni strani Turizma Ljubljana, objavo na portalu I Feel Slovenia pod okriljem Slovenske turistične organizacije, strokovni članek v mesečniku za družbo in kulturo Slovenski čas, strokovni članek v reviji za kulturo Razpotja, ki jo izdaja Društvo humanistov Goriške, in štiri strokovne članke v majskih in junijskih številkah tednika Družina. Avtor ali glavni sodelujoči pri omenjenih oddajah in objavah je bil Simon Malmenvall. Za pregledno seznanjanje javnosti z nalogo in promocijo dejavnosti je bila na spletnem portalu SŠM ustvarjena podstran, posvečena posebni nalogi Država, vrednostni sistemi in šolstvo. Prav tako so bile na spletni strani SŠM in na strani SŠM v sklopu družbenega omrežja Facebook redno objavljane zgodovinske zanimivosti, novice o dogodkih in poročila o izvedenih dejavnostih v povezavi z omenjeno nalogo. Na znanstveni simpozij so bili vabljeni nosilci javnih funkcij in različni deležniki s področja izobraževanja, znanosti in kulture.